

**Beskrywing en evaluering van
verskillende kategetiese beskouings
met die oog op die formulering van
basisteorieë vir die kategeses**

M J du P Beukes
Universiteit van Pretoria

Abstract

Description and evaluation of different catechetical ideas in order to formulate basic theories for catechesis

In order to formulate basic theories for catechesis various views are considered and evaluated in this article. The following basic theories are the result of the evaluation: Catechesis is an act of communication founded on baptism in service to the gospel of Jesus Christ. It takes place in the form of instruction, with the aid of curriculum models. It takes place during formal catechesis, but it is indirectly affiliated to other functions of the church. It is directed at children of the covenant, and enlists their co-operation. It is ministered by parents, catechists, and the community of the covenant, presenting the Bible as the word of God.

1. INLEIDING

Met die oog op die formulering van basisteorieë vir die kategeses word verskillende kategetiese beskouings kortliks beskryf en geëvalueer. Beskrywing en evaluering van verskillende uitgangspunte om 'n bepaalde teorie en praktyk van 'n akademiese

dissipline te formuleer, is nie vreemd nie. Op die gebied van die kategetiek is Seymour & Miller se *Contemporary approaches Christian education* en Kuiper se *Op zoek naar beter Bijbels onderwijs* twee goeie voorbeelde.

Hierdie studie kan uit die aard van die beperkte ruimte slegs enkele aspekte van 'n paar kategetiese uitgangspunte beskryf en maak daarom nie aanspraak op volledigheid nie.

Die vraag na die stand van 'n dissipline op 'n bepaalde stadium is 'n wetenskaplike noodsaaklikheid (Kuiper 1980:47). Sodanige poging is na die beste van my wete nie in die onlangse verlede ten opsigte van die kategetiek onderneem nie.

Die bedoeling is nie om 'n soort geskiedenis van die kategetiek te skryf nie. Die eerste doel is om uit die bestaande data, kernkonstrukte of beskouings te formuleer wat saam 'n basis kan vorm van 'n sistematiese formulering van die kategetiek as geheel.

Op Europese bodem het beide Kuiper en Dingemans groot bydraes gelewer om die kategetiek tot 'n volwaardige teologiese wetenskap te verhef. Veral die positiewe benutting van die hulpwetenskappe het bygedra om die kategetiek as vak, wat hom met die onderrig besig hou, op 'n vlak te bring waar met ander onderwyskundiges saam gepraat kan word. Die moderne beoefening van die kategetiek as teologiese wetenskap en die beoefening van die kategetiek in die praktyk het daartoe gelei dat bepaalde probleme wat op die tafel gekom het, vermy kon gewees het indien 'n deeglike basisteorie van die begin af by die beoefenaars gefunksioneer het. Prins verwys na Exeler & Schwerin wat aangetoon het dat die kategetiek in 'n baie groot mate verskools het en dat die kognitiewe interpretasie die botoon begin voer het: Auf mehr als 40 Jahre Christenlehre zurückschauend muss heute noch festgestellt werden: Wir haben in unsere kirchlichen Arbeit den schulischen Character stärker konserviert, als es wohl gut ist (Schwerin, in Prins 1992:137). Naas hierdie oorheersende skoolkognitiewe-aspek het die verskynsel in die tagtigerjare na vore gekom dat die kind as vertrekpunt só oorbeklemtoon word dat die basiese uitgangspunte, die teorie van die kategetiek, geheel en al oorboord gegooi word (Prins 1992:144).

Op Suid-Afrikaanse bodem is daar nog nie ten volle geslaag om basisteorieë en metateorieë vir die kategetiek te formuleer nie. Beide Breytenbach (1992) en Prins (1992) het enkele aspekte in hierdie verband na vore gebring, maar het nie die volle omvang verwoord nie. Breytenbach het hoofsaaklik antwoorde probeer vind wat tans in die Nedereits Gereformeerde Kerk ten op sigte van die kategetiek bestaan. Prins het slegs die breë bestaande definisie ten opsigte van die Praktiese Teologie op die kategetiek toegepas sonder om dit verder uit te bou.

Die formulering van basisteorieë word ook genoodsaak deur die probleme wat daar veral op grondvlak ten opsigte van die kategeese bestaan. Vanuit die Nederlandse Gereformeerde Kerk se tienerondersoek van 1992 formuleer Breytenbach (1993:173) die onderstaande probleme, wat myns insiens algemeen van die kategeese is:

- * 'n Skoolse klasgee-benadering oorheers.
- * Leerstellige sake word oorbeklemtoon en die praktiese geloofslewe kom nie aan die orde nie. Die jeug kry deeglik te doen met die verpakking van die godsdiens, maar leer nie hoe om dit prakties te beoefen nie.
- * Te min aandag word gegee aan wat die kategisante konkreet kan doen. In plaas van 'n kom-en-gaan-struktuur, bestaan daar in die kerk net 'n kom-struktuur.
- * Die kategeese word geïsoleer van die prediking, die huisbesoek, die evangelisasie, die jeugwerk en die ander kerklike aktiwiteite verrig.
- * Die ouers, die kategete, die kerkraad en die gemeente dien nie as voldoende modellering vir die kategisante nie.
- * Die gemeente skep nie vir die kategisante voldoende ruimte om die *koinonia* te beleef nie.
- * Belydenisskrifte en ander handboeke het die Bybel verdring. Die kategisante leer ook nie om die Bybel self te gebruik nie.

2. TRADISIONELE GEREFORMEERDE BESKOUINGS

Net soos vir die meeste gereformeerde teoloë, is kategeese vir Kuyper (1909:505) onderrig van 'geheel eigen soort'. Hierdie onderrig is amptelike onderrig wat nie sonder meer met enige ander onderrig gelyk gestel kan word nie (Hoekstra 1916: 12). Dit is 'heilig onderricht'. Dit beteken dat die uitgangspunte, die subjek, die objek, die doel en die metode verskil van alle ander vorme van onderrig (Van Uchelen 1945:13). Miskotte sluit baie nou hierby aan: 'Catechisatie is iets geheel eenigs, zij behoort tot een soort, waarvan maar een exemplaar bestaat. Zij kan alleen met zichzelf vergeleken worden' (Miskotte, in Bijlsma 1962:7). Die gereformeerde teoloë het deurgaans baie sterk klem gelê op die feit dat kategeese verkondiging is. Vir Fendt (1951:17) beteken dit dat die kategeese langs die weg van die kerklike onderrig die heilsindikatief en imperatief van die Woord aan die kinders van die kerk bedien. J I de Wet (1964:12) sien die kategeese 'as 'n gestalte van die kerklike verkondiging wat langs die weg van hybring van feitekennis en verklaring van die betekenis van die feite en van kontrole van die kennis en verstaan van die feite die volle omvang van die evangelie in die regte volgorde tot stigting en vermeerdering van die geloof aan die gemeente van Christus wil bedien.' Soos al die ander verkondigingsgestaltes is kategeese 'n opdrag van God; die vrugte daarvan is alleen moontlik deur die werking van die Heilige Gees; dit beoog geloof in Jesus Christus; dit is verklaring van die Bybel en is werk van die kerk (kyk Beukes 1983:72).

Die gereformeerde teoloë het die doel van die kategetiese baie duidelik uitgespel. Volgens De Groot (1950:1) is die kerndoelstelling die eer van God. Dit is egter eers moontlik as die kategetiese God ken soos Hy Homself in sy Woord geopenbaar het. Kategetiese is nie die oordra van kultuurgoed met die oog op ontwikkeling van die mens se persoonlikheid nie, dit is verkondiging wat geloof in die drie-enige God stig en bou. Dit is ook nie net begeleiding om 'n aantal wette en voorskrifte te onderhou nie, maar begeleiding tot die lewende God (Achelis 1906:261; Fendt 1951:17; Beukes 1983:9; De Wet 1964:12; Van Uchelen 1945:13). Kategetiese is die werk waarmee die kerk homself voortplant van geslag tot geslag, dit is inlywing in die heilige kring van die kerk (Kuyper 1909:504). Die kategetiese wil die kategetiese tot geestelike mondigheid lei sodat hy as 'n geestelike volwassene in 'n bepaalde kerk kan funksioneer (Achelis 1906:261). Hierdie opleiding moet so grondig wees dat die kategetiese volgens die gawes wat hy ontvang het, in die kerk funksioneer (Van Veldhuizen 1925:56). 'n Baie noue verband is gelê tussen kategetiese, doop, belydenis van geloof en nagmaalgebruik. Dit is 'n algemene reformatoriese uitgangspunt dat die kerk met sy kategetiese die kategetiese van sy doop tot geloofsbelijdenis met die oog op toelating tot die nagmaal begelei (De Villiers 1957:26). Hierdie besondere doelstellings kan alleen realiseer deur die werking van die Heilige Gees (Beukes 1983:72).

Hoewel die leerstof wat vir die kategetiese gebruik is, in 'n geringe mate verskil het, het dit basies bestaan uit die Bybel, die belydenisskrifte en die kerkgeskiedenis (Viljoen 1985:209-246).

Kategetiese is nie sonder meer die werk van enige instansie nie. Dit is kerkwerk 'de dienst der kerk, die zij in naam van Jesus Christus verricht aan de jeugd der gemeente' (Dijk 1954:26). Omdat kategetiese kerkwerk is, is dit in die besonder die verantwoordelikheid van die predikant en die kerkraad (Prins 1985:138). Naas die predikant is die ouers en die skool verantwoordelik vir die Godsdiensoonderrig van die kinders (Bijlsma 1962:66; Beukes 1983:49). Vanaf 'n vroeë stadium is gewone lidmate benut as hulpkategete (De Wet 1964:13).

Achelis (1906), Van der Sprenkel (1951), De Villiers (1957), Van Veldhuizen (1925), Bijlsma (1962) en ander beoefenaars van die tradisionele kategetiek het ingesien dat vakke soos sielkunde, pedagogiek en didaktiek belangrike hulp vir die kategetiek kan bied.

Die tradisionele beoefenaars van die kategetiek het stewige prinsipiële uitgangspunte geformuleer. Hulle het egter in gebreke gebly om die werklike praktyk te verreken. Dit het tot gevolg dat die kategetiese in 'n baie groot mate 'n blote objek in die kategetiese proses gebly het. Die verkondigingsaspek is oorbeklemtoon terwyl die onderrigaspek geheel en al verwaarloos is. Die betekenis van die hulpwetenskappe is genoem, maar is nie werklik benut nie.

3. KATEGESE AS ONDERRIG

'Leren is een soort levensvoorwaarde: zoals eten en drinken voorwaarden zijn voor ons biologische bestaan, zo is leren een basisvoorwaarde voor ons geestelijke bestaan. Wie ophoudt met leren loopt achter, kan niet meer meepraten en sterft geestelijk af' (Dingemans 1986:107). In onderskeid met die ander verkondigings modi is onderrig die besondere karakteristiek van die kategeese (Sara Little, in Seymour 1948:39). Die Reformatore het sterk stelling ingeneem teen die Rooms Katolieke waar die hoofdoel van die kategeese 'n blinde geloof en 'n presiese gehoorsaamheid aan die leer en die voorskrifte van die kerk is. Vir die Reformatore was hierdie onderrig baie meer as die 'domweg opzeggen van vrae en antwoorde uit een catechismus' (Bijlsma 1962:72). Vir hulle moes die ken met die verstand en die hart, hand aan hand gaan. In die periode na die Reformasie het die kategeese verword tot 'n 'scholing in de leer' (Berkelbach van der Sprenkel 1951:196). Die klem is eensydig gelê op die leerstellige leerstof, soos verwoord deur die kategismusse, en die Bybel is agterweë gelaat. Die metode van onderrig was veral die *explicatio*. Alleen deur die poort van die verstand moes die kategeet toegang tot die hart kry (De Villiers 1957:122). Hierteenoor het die piëtis, Spener (1635-1705), die klem weer eensydig op die subjektiewe aanvaarding deur die katkisant geplaas. Die hart het die verstand oorheers. Die vroomheid het belangriker as die geloof in Jesus Christus geword (Beukes 1983:57). Teenoor die klemlegging op die verstand of die hart het Voetius (1589-1676) en die ander figure uit die Nadere-Reformasie die klem weer te swaar op die hand gelê. Die inhoud moet nie net aanvaar word nie, dit moet veral belewe en geleef word. Die vroom daad van die mens en die verlossing van Jesus Christus staan hier in die middelpunt (De Villiers 1957:146). Schleiermacher het 'n huwelik tussen die rasionalisme en die piëtisme gesluit en het in die huis van die Reformasie gaan woon. Tendense van al drie hierdie beskouings kom in sy kategeese na vore. Hy lê die klem veral op die religieuse bewussyn (Bijlsma 1962:83).

In die twintigste eeu het die psigologie, pedagogiek en die didaktiek groot invloed op die kategeese uitgeoefen. Dingemans (1986), onder andere, het hierdie invloed tot bruikbare hulpmiddels vir die kategeese verwerk. Hy toon aan dat leer 'n sentrale komponent van kategeese is en dat die leer van die kategeese nie anders as ander leervorme plaasvind nie. Die kind het nie 'n *ideae innatae*, maar vorme van aanskoue en denke wat ontwikkel in verskillende onderskeibare stadia en wat beïnvloed word deur die omgewing waarin die kind opgroei. Beide hierdie kognitiewe ontwikkelingsstadia en die leeromgewing moet in enige leersituasie verreken word (Jean Piaget, soos geïnterpreteer deur Dingemans 1986:82). Die leerpsigologie het gevra: hoe leer 'n mens? Van Parreren (1960:17, aangehaal deur Dingemans) on-

derskei tussen 'n unitaristiese en 'n pluralistiese rigting. Eersgenoemde rigting meen dat 'n mens hoofsaaklik deur middel van bepaalde stimuli leer. Die pluralistiese rigting het aangetoon dat leer ook plaasvind deur nadenke, afkyk en nadoen. In die pluralistiese rigting word ook onderskei tussen leer wat plaasvind op kognitiewe, affektiewe en attitudinale vlak (Dingemans 1986:87).

Robert Cagne het in sy 'conditions of learning' aangetoon dat daar agt basiese leerteorieë bestaan wat van wesenlike belang vir alle onderrig is. Die sogenaamde 'problem solving' is volgens hom die effektiefste leerwyse (Dingemans 1986:90).

Die ontwikkelingspsigologie het naas die liggaamlike groei, groot klem op die geestelike groei geplaas. Die mens ontwikkel nie alleen volgens sy eie dinamiek nie, maar ook in relasie tot sy ouers, sy huisgesin, sy omgewing, sy skool, portuurgroep, volk, ensovoorts (Erikson, soos aangehaal Dingemans 1986:99). By Erikson staan identiteitsverwerwing en groei in relasie sentraal in die leer- en opvoedingsgebeure. Hierdie twee begrippe weef hy in 'n sisteem van twee konflikkomponente in wat in elke lewensfase tot harmonie moet kom. Harmonie tussen vertroue en wantroue in die eerste lewensjare en tussen identiteit en rolverwarring in die adolessente fase is die belangrikste ontwikkelingsfase.

Net soos Erikson, wou Piaget ook die leerproses as 'n in-ewewig-bring van twee komponente sien. Anders as Erikson lê hy nie op die totaliteit van menswees die klem nie, maar op die kognitiewe. Kinders ontwikkel volgens hom van 'n nie-kognitiewe aanpassing tot 'n kognitiewe-omgang met die kosmos. In elke fase bestaan die moontlikheid van 'n hoër, beter vorm van leer. Die denke ontwikkel na hoër niveaus van abstraksie. Op elke niveau is 'n versadigingspunt. Alle mense behaal nie die hoogste trap van abstrakte denke nie. 'De kognitiewe ontwikkeling vind plaas deur het omgaan met die sosiale werklikheid. En minder deur leerstof of school. Kinderen leren al doende meer dan al lerende' (Dingemans 1986:103).

Kohlberg bou voort op die werk van Piaget. Hy onderskei ook fases van ontwikkeling. Hy lê egter nie die klem op die kognitiewe nie, maar op morele-oordele. Hierdie morele-oordele word grootliks beïnvloed deur motivering. Verskillende motiverings tot menslike handeling is in 1970 deur Maslow gesistematiseer en in 'n hiërargiese struktuur ingebou. Vyf basiese behoeftes bepaal in 'n groot mate of leer plaasvind of nie (Dingemans 1986:109). Hulle is fisiese of oorlewingsbehoefte, veiligheidsbehoefte, liefde, affektiewe en behorende tot-behoefte, esteembehoefte en selfaktualiseringsbehoefte.

Fowler baseer sekere religieuse teorieë op Piaget se kognitiewe ontwikkelingsmodel (kyk Breytenbach 1993:5). Op grond van navorsing identifiseer hy ses stadiums van religieuse ontwikkeling en toon onder andere aan dat mense in verskillende fases anders oor God dink (Fowler 1981:134). Die mens ontwikkel nie outo-

maties in die volgende fase in nie. Hy moet begelei word om dit te doen. Kategese is vir Breytenbach 'n middel om die katkisanse van die een fase tot die volgende te begelei. Dit kan gebeur dat iemand by een fase vashaak en religieus nie verder ontwikkel nie (Breytenbach 1993:5).

Onderrig van kinders was 'n integrale deel van die opvoedingsproses in die Bybelse tyd (Van Wyk 1993:52). Die ouers was die vernaamste opvoeders (Deut 4:9; 6:7, 20; 11:19; Ps 78:5, 7). Naas ouers het priesters en lewiete as leermeesters gefunksioneer (Deut 33:10; 2 Kron 15:3, Miga 3:11; Mal 2:7; Neh 8:9; kyk veral De Vaux 1961:98, deel 1). Die godsdiensoonderrig het van die vroegste tye af so 'n integrale deel van die lewe geword dat daar in die Joodse gemeenskap spesiale skole vir die doel tot stand gekom het, naamlik die 'Beth-ha-sefer' en die 'Beth-hamidrasj' (Beukes 1983:36). In die Nuwe-Testamentiese tyd was daar waarskynlik ook ampsdraers wat onderrig tot besondere taak gehad het en lidmate wat hierdie besondere gawe ontvang het (Ef 4:11; Rm 12:7; 1 Kor 12:28). Net soos in die Ou Testament was die doel van hulle onderrig nie algemeen van aard nie, maar in die besonder daarop gerig om die gelowiges vir hulle dienswerk toe te rus (Beukes 1983:37). Ontleding van die begrippe κατέχω, διδάσκω en παιδεύω, soos dit in die Bybel voorkom, toon aan dat godsdiensoonderrig 'n integrale deel van die kerk se werk van die vroegste tye was (Beukes 1974:3-74).

Die Reformatore het met hulle kategese besondere klem op die Bybelse onderrig gelê. Kategismusse is benut. Ouers, kerk en skool was daarvoor verantwoordelik (Bijlsma 1962:60). Die onderriggebeure is nie deur die Reformatore nagevors nie. Die onderrig het daarom in 'n baie groot mate eenrigtingproklamasie gebly sonder werklike deelname deur die katkisant en duidelik geformuleerde doelwitte.

In die tyd na die Reformasie, hoofsaaklik vanaf die agtiende eeu, is 'n diepgaande studie van die onderriggebeure gemaak en is hierdie data ook deur die kerk benut. Uit die voorafgaande is dit duidelik dat hierdie gegewens vir die kategese van groot betekenis kan wees. Benutting daarvan mag egter nie daartoe lei dat prinsipiële uitgangspunte oorboord gegooi word nie.

4. GELOOFSGEMEENSAP

Tradisioneel word kategese as die taak van die ouers, die kerk en die skool gesien (Bijlsma 1962:25). Deur die eeue is die klem voortdurend van die een subjek na die volgende geskuif. Vir Dijk (1954:26) is kategese 'de dienst der kerk' wat aan die 'jeugd der gemeente' met die Bybel en die belydenisskrifte 'waarin de kerk haar amen uitspreekt op het ja der waarheids Gods' verrig word. Blazier en Huber (kyk Beukes 1968:13) se beskouings stem nou met dié van Dijk ooreen. 'Christian education is a teaching who's goal is to enable persons to learn of God through Christ as experienced in the Christian community'. Die kategese het grootliks ten doel om die katkisanse by die kerk se sending betrokke te kry.

Dingemans (1986:120-122) het die didaktiese begrippe *imitatio* en *identificatio* op die katege van toepassing gemaak en dit veral betrek op die rol wat die gemeente speel. 'Leren geloven vindt altijd plaats binnen een geloofs-gemeenschap' (Dingemans 1986:118).

Imitatio is die eenvoudigste en effektiëste vorm van leer. Dit is afkyk en nadoen van die ander. 'Veel hebben we van anderen. We hebben maar heel weinig zelf verzongen. Het geloof wordt gevoed door de gemeenschap en we nemen over door imitatie, napraten en in-oefenen' (Dingemans 1986:120). 'Imitatie-leren' word ook 'model-leren' genoem. Ouers, onderwysers en die gemeente is vir die katkisanse 'identificatie-figuren.' Die gemeente is die ruimte waar die katkisanse behoort te sien hoe geloof uitgeleef word.

In die Verenigde State van Amerika het veral C R Foster (1948:53-72) die geloofsgemeenskap as begeleidingsmeganisme vir die katege bepleit. Volgens hom het die lewe van die gemeente en die milieu van hulle funksionering soms 'n groter invloed op die inhoud en die karakter van persone se geloof as formele onderrigprogramme. Deur die wyse waarop hulle glo, dink, handel, deelneem aan die samelewing is die gemeente besig om hulle kinders te onderrig. 'Instruction has to do with life-style' (Foster 1948:62). Die inhoud van die onderrig is nie net die daaglikse ervaring van die gemeente nie, maar hulle reaksie op die Woord van God, die belydenisskrifte, tradisies, lewensstyl, waardes en die daaglikse funksionering in die wêreld. Die kategeet is nie 'n enkele persoon nie en die katege nie beperk tot 'n enkele plek of uur nie: 'The whole life of the community teaches. The task of teaching cannot be limited to specific times and places. Any person who regards the life and commitments of the community as important may well end up teaching others in formal as well as informal settings' (Foster 1948:60). Die *didaskalos* is nie meer net die predikant nie, maar elke lidmaat. Die onderrig deur die gemeente moet spontaan en bepland geskied. Geleentheid vir onderrig vind nie net tydens kategelesse plaas nie maar ook tydens eredienste, sendingprojekte, hospitaalbesoeke en in die ouerhuis: 'Whenever and wherever teachers engage others as learners and learners engage others as teachers' (Foster, in Seymour 1948:66). Onderrig word met ander woorde as 'n integrale deel van alle kerkwerk gesien. Die verband tussen katege en prediking, katege en pastoraat, katege en liturgie, katege en evangelisasie en sending, katege en *diakonia* kom ter sprake (Beukes 1983:150-172). Die liturg, homileet en pastor is tegelyk *didaskalos*. Vir die geloofsgemeenskap is die katkisanse nie net die kinders van die gemeente nie. Almal in die gemeenskap – afgesien van ouderdom, geslag, sosiale status, ekonomiese status, ras of enige ander kulturele onderskeiding – is deel van die mense wat deur die gemeente begelei moet word. Klem word gelê op die feit dat leer in die kerk 'n lewenslange proses is.

Vir Lawrence O Richards (1975:213) is Bybelonderrig eers suksesvol as dit in 'n sosialisasie- en relasieopset plaasvind. Dit geskied veral in die ouerhuis en die 'in-church setting'. Gemeentelike leiers en kinders uit die portuurgroep dien as 'models'. 'A role must be developed which permits and encourages the growth of a warm loving relationship between the leader and individuals in the group, between the group and the leader, and between individual members and the group' (Richards 1975:214). Binne hierdie relasie moet 'faith sharing' 'n algemene verskynsel word. Die 'faith sharing' dien in 'n baie groot mate as die vertrekpunt en die inhoud vir Bybelonderrig. 'Faith belief-content should be interpreted both through appropriate experiences and through meaning-sharing' (Richards 1975:215). Die 'faith sharing' vind in die kategeseklas en spontaan in die alledaagse omgang van gemeentede en katisante plaas. Hierdie addisionele wat by die formele kategese bykom, noem Richards 'n 'Sunday school plus' sisteem (Richards 1975:220).

Dingemans, Forster en Richards se pleitdooi dat die kind deel moet wees van die gemeente, staan lynreg teenoor die beskouings van Doris A Freese. Uitgaande van die faseologie oordeel sy dat die kind geheel en al anders as die volwassene is. Vir die kind moet nie net afsonderlike eredienste gehou word nie, maar hulle moet selfs in 'n aparte kerk georganiseer word (Freese 1982:10).

Die kind se integrale deelwees van die gemeente en die gemeente se verantwoordelikheid om met al die verkondigingsaktiwiteite en met al hulle handeling die kinders op die regte pad te lei, is baie sterk Bybelse en Reformatoriese uitgangspunte. Veral die verbond bring hierdie gegewene en gepaardgaande verantwoordelikheid mee (Beukes 1983:150-172).

5. KATEGESE IS OUERPLIG

In die vroeë Christelike kerk is die kategese in 'n groot mate as *catechisatio domestica* beskou (Berkelbach van der Sprenkel 1954:31). In die Middeleeue het dit verword tot 'n saak van die kloosters en is die ouers op die agtergrond geskuif (Beukes 1983:47). Vir die Reformatore was die ouers, die kerk en die skool vir die kategese verantwoordelik. Die ouers is as die vernaamste kategeet gereken. 'De catechese werd door de reformatoren allereerst gezien als een opdracht voor de gezinnen' (Bijlsma 1962:65). Vanweë die gebrek aan predikante en gevestigde gemeentes is die kategese in Suid-Afrika tot op 'n baie laat stadium hoofsaaklik deur die ouers behartig (De Villiers 1957:163-218). In die twintigste eeu is die klem so op die kerklik georganiseerde kategese geplaas dat die ouerhuis as medesubjek van die kategese feitlik geheel en al op die agtergrond te staan gekom het (De Wet 1969:166). Die eensydige klemlegging op die prediking ten koste van die kategese het verder daartoe bygedra dat selfs gesê is 'Die kerklike kategese kan nooit van die ouerhuis of van die skool kom nie' (Van der Westhuizen 1984:43).

Ontsporing van die jeug kan in 'n baie groot mate toegeskryf word aan die feit dat ouers nie meer erns maak met die Bybelonderrig van hulle kinders nie (Nel 1982:179). Die swak voorbeeld van die ouers en veral hulle dubbele standaard is een van die primêre oorsake waarom selfs die jeug wat in die kerk groot geword het die verkeerde pad begin loop: 'I have talked with many young people who are products of previous mixed-up generations and they rejected the phony double standard they saw in their elders' (Briscoe, soos aangehaal deur Nel 1982:179).

Sedert 1960 het feitlik alle beoefenaars van die katetiese in gereformeerde kerke die katetiese as 'n integrale deel van die ouerplig gesien (Beukes 1983:97-104). Die klem is egter verskillend gelê.

Veral J I de Wet het in die sestigerjare in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika gepoog om die katetiese van sy kerklose en in sekere opsigte sy kerkvreemde Sondagskoolkarakter te bevry. Hy wou dit tot amptelike kerkwerk en ouerplig verhef. Hy lê die verband tussen hierdie amptelike kerkwerk en ouerplig baie sterk. Aangesien die ouers gelowiges is en 'n integrale deel van die kerk is, is die ouers se katetiese ook kerkwerk. Vir De Wet is die ouers die primêre katetiese. Die kerk is slegs in aanvullende hoedanigheid met die katetiese besig. 'In die lig hiervan kan voorlopig gestel word dat die amptelike katetiese wel die ouerwerk kan en moet aanvul in soverre daarin tekorte voorkom...Prinsipieel moet die moontlikheid oëpgelaat word dat daar ouers is wat wel bekwaam is om hulle kinders volledig dooponderrig te gee. Hulle sal dus geen aanvulling nodig hê nie' (De Wet 1969: 172). De Wet se beskouings het daartoe aanleiding gegee dat daar Sondae oor die katetiese stof gepreek is en dat die kinders daarna na die klasse gegaan het vir die teken van die registers en enkele aanvullende gedagtes. Daar is uitgegaan van die veronderstelling dat die katetiese volledig deur die ouers tuis behartig word. Richards (1975:220) neem die katetiese van die kerk as vertrekpunt. By hierdie 'Sunday School' aktiwiteite sluit die gemeentelike- en ouerbegeleiding aan en praat hy gevolglik van 'n 'Sunday School plus model'.

Barnard gee nie voorrang aan die katetiese van die ouers of die kerk nie. 'Die katetiese deur gesin en deur die gemeente is nie twee aparte sake nie, maar vorm 'n eenheid. Daar moet tussen die twee steeds die allernouste wisselwerking gesoek en gehandhaaf word' (Barnard, in Smuts 1985:200).

Met die oog op die katetiese, is vernuwing van die ouerhuis noodsaaklik. Daar sal veral gekyk moet word na die sogenaamde huiskatetiese wat in Holland sterk na vore gekom het. Hierdie stelsel bestaan daaruit dat 'n gelowige ouerhuis die verantwoordelikheid van die katetiese en geestelike begeleiding van 'n paar kinders aanvaar (Breytenbach 1991:190).

Dat kategese oerplig is, word in die Skrif veral vanuit die verbond 'n noodsaaklikheid (Deut 6:6-7, Ps 78:3-4, kyk ook Mendenhall 1962:714-723; Van Wyk 1993:52; Le Roux 1991). Die noodsaaklikheid van kategese deur die ouers word verder beklemtoon deur die doopbelofte wat hulle self aflê (De Wet 1969:168-170).

Kategese deur die ouers en die kerk staan nie teenoor mekaar of is slegs 'n aanvulling van mekaar nie. Dit is twee bondgenote (Beukes 1983:98). Tussen die twee behoort die allernouste samewerking te bestaan. Die een mag nooit sy verantwoordelikheid op die ander afstoot en sodoende uitskakel nie. As Bybelonderrig van die skole in Suid-Afrika miskien sou verdwyn, sal beide die kerk en die ouers hulle verantwoordelikheid met groter nougesetheid moet nakom.

Opsommend kan die ouers se verantwoordelikheid met betrekking tot hulle kinders se geestelike begeleiding soos volg saamgevat word:

- * Tydens huisgodsdienis word die gedeeltes wat vir die Sondag se kategese voor geskryf is, gelees en bespreek.
- * Die ouers kontroleer weekliks of hulle kinders die kategese voorgeskrewe werk gedoen het en voer daarvoor met hulle gesprek.
- * Die ouers sien toe dat die kinders gereeld die kategese bywoon.
- * Die ouers woon gereeld saam met hulle kinders die eredienste by.
- * Die ouers sien toe dat die kinders by die gemeentelike jeugbyeenkomste en saam met hulle by alle ander aktiwiteite van die gemeente betrokke is.
- * Die ouers stel met alles vir die kind die regte voorbeeld.
- * Die ouers sien toe dat die kind sy geloof reg uitleef.

6. KATEGESE IS BYBELONDERRIG

Deur die eeue is 'n duidelike vierslag in die kategetiese stof van die kerk te onderskei: geloof, gebed, gebod en sakramente (Bijlsma 1962:67). Die volgorde en die klemlegging het deur die eeue afhangende van die teologiese uitgangspunte van die tyd of die bepaalde skrywer, gewissel (Viljoen, in Smuts 1985:209). Die Reformatore het met die behoud van die vier basiese elemente die kategetiese stof geweldig uitgebrei (Beukes 1983:177). Hulle het na die Bybel teruggegryp. Die Bybel het egter tydens die kategese nie direk aan die orde gekom nie. Die Bybel se inhoud is hoogstens aan die hand van die Kategismus geleer. Die Kategismus was die vertrekpunt en nie die Bybel nie (Geysers, in Beukes & Geysers 1983:18). In Reformatoriese kringe het die kategetiese stof geleidelik in Bybelgeskiedenis, belydenisskrifte en kerkgeskiedenis ontwikkel. Die klem is eensydig op die belydenisskrifte geplaas. Die Bybel het hoogstens aan die orde gekom by wyse van Bybelgeskiedenis, die memorisering van Bybeltekste en aan die hand van die belydenisskrifte.

Beoefenaars van die kategetiek het deur die eeue gepoog om na die Bybel self terug te keer. 'De catechumenen moet aan de Schrift zelve worden gebonden' (Kuyper 1908:509). Net soos Kuyper het Achelis 1906:290), Van Veldhuizen (1925: 180) en ander beoefenaars van die kategetiek vir 'n terugkeer na die Bybel geroep, maar het nie daadwerklik self tot die daad oorgegaan nie.

Op Europese bodem het veral P ten Have 'n besondere bydrae gelewer om die Bybel weer in die middelpunt van die kategetiese te plaas. Hy wou breek van die bestaande wyse van kategetiese. Op daardie stadium het die kategetiese hoofsaaklik bestaan uit die leer van geformuleerde waarhede met die doel om die katkisante te begelei tot parate, eksamineerbare, memoriseerbare kennis. Die katkisante het baie feitekennis gehad, maar die werklike verstaan van die teks en die daaruit vloeiende geloof in God en die diens aan Hom verskuldig, het volledig ontbreek (Kuiper 1980:164).

In 1939 tree Ten Have as medeskrywer en redakteur van 'Het Hervormde Kerkeboekje voor het catechetisch Onderwijs, uitgegeven door enige Hervormde predikanten' op. Samevattend kan Ten Have se doel met die kategetiese soos volg beskryf word: Om die jeug op te voed tot selfstandige gebruik van die Bybel, tot persoonlike Bybellees sodat hy daaruit self die Woord van God hoor en verstaan wat God vir hom wil sê. Die Bybel moet vir die katkisant die middel word om God te ken en te dien. Die kategete moet poog om die katkisant te bring tot die punt waar hy oorbodig word en net die Bybel vir hom noodsaaklik bly (Ten Have 1934: 230). Met die oog op hierdie doel het hy self aan die werk gespring en het *Bij de Bron* in 1941 en *Leerplan voor Bijbelse Geschiedenis* in 1953 die lig laat sien.

Ten Have se grootste bydrae is dat hy ander werkvorme vir die Bybelse onderwys geskep het. Hy beperk hom nie meer tot die instruksievorm nie. Hy bepleit afwisselende werkvorme wat veral op die stimulering van die gesprek gerig is (Kuiper 1980:199).

Vir kinders onder 12 beveel Ten Have vertelling van die Bybel en kinders oor 12 selflees van die Bybel aan. Laasgenoemde is veral nodig met die oog op begeleiding van katkisante tot mondige lidmate van die kerk. 'Deze moeten zelf de bijbel kunnen lezen, – formeel: deze kunst, hieraan gewend zijn, – principieel: leven uit de gewoonte en in het besef van de normale toestand dat men zelf geregeld de bijbel leest, zo leest, dat men deze leest als het woord van Gods beslissing voor ons' (Ten Have 1946:38). Deur middel van stillees moet die katkisante van en aan die hand van oriëntasie-, verstands-, en toepassingsvrae selfwerkend agterkom wat God deur die teks vir hom wil sê.

Die kategeet is nie onmisbaar nie. Allerlei eksegetiese, historiese, psigologiese, argeologiese en ander probleme maak dit vir die katkisant moeilik om die teks te bemeester. Deur die regte begeleiding van die kategeet word die Bybel vir die katkisante die Woord van God 'waarin hij zelf in den Bijbel vinden wat hij in zijn geheele leven nodig heeft' (Ten Have 1932:44).

Ten Have wou hoegenaamd nie die leer van die kerk oorboord gooi nie. Die dogmatiek as samevattende oorsig van die inhoud van die openbaring van God, soos die kerk dit verstaan, is vir die kategees noodsaaklik. Dit staan egter nie los van die Bybel nie. Dit moet deurlopend 'uit den Bijbel gaande en tot den Bijbel voerende'. Dit moet 'Schriftuurlijk zijn, om op deze wijze weer terug te voeren tot de Schrift, die daardoor steeds duidelijker en dieper begin te worden voor de jeugd' (Ten Have 1932:45).

Die kerkgeskiedenis staan ook nie los van die 'Bron' nie. Kerkgeskiedenis is beskrywing van die poging van mense om die Woord in die wêreld uit te leef. Hierdie verstaan van die Skrif deur die voorgeslagte moet voortdurend in die lig van die 'moderne' verstaan daarvan, gestel word (Ten Have 1932:45).

In die geleedere van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika het veral Breytenbach heftige kritiek op die kategees gelewer. Die metode as geheel is volgens hom te skools. Die klem word te veel op die kognitiewe geplaas en handboeke neem 'n te groot plek in. "n Groter probleem is dat kinders nie self geleer word om met die Skrif te werk nie. Dit moet die kategeet se primêre taak wees, waarvoor hy toegerus moet word, om die kind te begelei in die proses waar die Woord self verklaar en geïnterpreteer word' (Breytenbach 1993:1). Die kategeet moet die kind bystaan, ondersteun en tyd gun om self te ontdek en te herontdek. Tydens die kategees raak kinders nie lief vir die Bybel nie. 'Teksies, slagspreuke en blokkiesraaisels maak kinders nie lief vir die Woord van God nie ... Die kategees moet kinders lief maak vir die Woord van God en hulle so leer werk met die Woord dat hulle hul daaraan verbind om altyd weer daarmee te wil werk' (Breytenbach 1993:7).

Om 'n deeglike hermeneutiese proses te laat plaasvind, kies Breytenbach die kind as vertrekpunt. 'Die religieuse potensiaal van die kind moet ontsluit word, met inagneming van die spesifieke ontwikkelingsfase, in 'n klimaat van liefde en aanvaarding' (Breytenbach 1993:1). Goldman, Cavalletti, Montessori en Cornelia Roux se kindergodsdienstbeskouings, Fowler se ses religieuse ontwikkelingsstadiums en die algemene ontwikkelingsfases van kinders is sy basiese uitgangspunte. Deur middel van 'n hermeneutiese proses moet die kategeet die katkisant help om van die een fase na die volgende te groei. Daar moet weggedoen word met teksies wat net 'n voorafgaande tema ondersteun. Daar moet met perikope en Bybelboeke as geheel

met al die ouderdomsgroepe gewerk word. In hierdie proses word die klem op die godsdienstige, ontwikkelende kind geplaas en nie op die Woord nie. Die primêre beskrywing van die kind is hier die sielkunde en die opvoedkunde en nie die Woord nie. Breytenbach se idealisme is te hoog. Kinders, veral in die jonger fases, het selfs nie met begeleiding, die vermoë om die teks te ontsluit nie.

In 1979 het die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika besluit om 'n diepgaande ondersoek na die katgesese in hierdie Kerk te loods (Beukes & Geysers 1982:1). Hierdie ondersoek is onder andere geloos omdat die Bybel in die katgesese nie tot sy reg gekom het nie, die klem grootliks op die leer van die kerk geplaas, en by die Bybel aan die hand van die belydenisskrifte geleer is. Wat die Bybelse afdeling betref, is die klem eensydig op feitekennis gelê. Die leer van Bybelgeskiedenis, memorisering van teksverse, historiese gegewens en name van plekke en persone was die bepaalde manier van doen. Dit het plaasgevind ten koste van die geloofsgetuieis wat in hierdie 'gebeure' en mense se lewens afspeel en die werklikheid dat inhoude altyd 'inhoude-met-waarde' is (Geysers, in Beukes & Geysers 1982:17).

Die Ondersoekkommissie van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika het die volgende uitgangspunte vir leerinhoude gekies:

- * Bybelse inhoude word as leerstof gekies met klem op die geloofswaarhede of boodskap van bepaalde inhoude.
- * Daar word na die Bybelse boodskap gekyk vanuit die raamwerk van die leer van die kerk.
- * Daar moet toegesien word dat die Bybel aan die woord kom soos dit na eie aard bedoel is, naamlik dat inhoude ook vormende en waardebelaaiete inhoud is.
- * Behalwe die leerstellige sake aan die hand van die belydenisskrif, kom ook nog die praktyk van die kerk en eietydse etiese vrae en historiese sake aan die orde by die breë raamwerk van leerinhoude van die katgesese (Geysers, in Beukes & Geysers 1982:20).

Ontleding van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se katgesese handboeke bring aan die lig dat behalwe die kerkgeskiedenislesse al die ander lesse se vertrekpunt die Bybel is. 'n Bepaalde werkwyse is gevolg: Die katkisante is in bepaalde lewensfases ingedeel. Vir elke fase is doelstellings geformuleer. Vir elke fase se doelstellings is temas of inhoude gekies. Die inhoude is teologies verwerk en daarna deur opvoedkundiges tot lesse verwerk.

Waar Ten Have die klem eensydig op die Woord lê sonder inagneming van die kind en Breitenbach weer die klem te swaar op die kind se religieuse potensiaal en die organiese geheel van die Bybelboeke lê, wou die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika 'n balans handhaaf en alle tersaaklike komponente in 'n leersituasie verreken.

Die oogmerke van genoemde ondersoekkommissie het nie gerealiseer nie. Die geloofswaarhede of die boodskap van die bepaalde inhoud kom wel deeglik aan die orde, maar dit is nie geloofswaarhede wat die kind self met begeleiding ontdek nie. Dit is steeds inhoud uit 'n handboek wat kategete eensydig geleer en daarom weer gou vergeet word (Olivier, in Smuts 1985:249). Die Woord is nie sentraal nie; dit is nog steeds die handboek.

Dit is nie genoeg as die Bybel net as boek na die kategete terugkeer nie. Die normale kriteria vir Skrifhantering behoort ook by die kategete te geld. Fundamentalisme moet vermy word. Die organies-geïnspireerde Bybelbeskouing behoort te geld. Die Bybel is ook nie net 'n bundel Bybelgeskiedenis- of historiese verhale nie. Dit is die Woord van God wat in 'n bepaalde genre tot die mens kom. 'Sowel die menslike aspek as die aspek van die Godswoord moet aandag geniet by die kategete van die Bybel' (Venter 1984:79).

Die Bybel gee nie self vir ons 'n antwoord hoe Bybelse inhoud tydens die kategete hanteer moet word nie. Uit die Ou Testament kan hoogstens vanuit Deuteronomium 6 en Psalm 78 die afleiding gemaak word dat God se verlossingsdade die primêre inhoud van die Bybelse onderrig behoort te wees. In die Nuwe Testament staan die verkondiging van Jesus Christus in feitlik elke onderriggebeure sentraal (Viljoen, in Smuts 1985:210).

Vir werklike sinvol en gefundeerde kategete is die volgende nodig: 'Skrifgetrouheid, belydenisgetrouheid, kindgetrouheid, lewensgetrouheid kerkgetrouheid' (Viljoen, in Smuts 1985:242) en die geheel-strategiebeplanningsmodel soos deur gesaghebbende opvoedkundiges aanbeveel (Beukes, in Smuts 1985:155).

7. DIE KATKISANT AS VERTREKpunt VIR DIE KATEGETE

Vanuit pedagogies-psigologiese kringe is baie studiewerk gedoen wat deur teoloë en opvoedkundiges benut is vir die godsdienonderrig en begeleiding van kinders. In sommige gevalle is hierdie gegewens slegs benut as hulpmiddels en in ander gevalle het dit so oorheersend geword dat daar nie meer van teologie sprake is nie.

Volgens Steenmeijer van Ry (1969:27) behoort kinders tydens die kategete nie belas te word met begrippe soos sonde, bekering en wedergeboorte nie. Hy vind baie sterk aanklank by die volgende stellings: 'Christian education is concerned with the way in which we become aware of the human situation in which we find

ourselves, what the world in which we live is really like' (Hubery, in Van Ry 1969:13) en 'religious truth is normal experience at fullest depth' (Madge, in Van Ry 1969:8). Vir hom is 'normal experience' die belangrikste en daarom is die kind en sy leefwêreld vir hom die basiese uitgangspunt. Plantinga sluit baie nou by Steenmeijer Van Ry aan. Hy pleit dat 'de catechese meer zal worden ingesteld op de beleveningswereld van de jongeren' (Plantinga 1967:228). In sy studie gaan hy van die teologiese riglyne van Roscam Abbing en die pedagogiese riglyne van Langeveld uit. Dit is uiteindelik nie die teologiese riglyne wat die bepalende is nie, maar die psigologies-pedagogiese.

Op Suid-Afrikaanse bodem het Cornelia Roux diepgaande navorsing oor Woordbediening aan kinders gedoen. In die eerste hoofstuk van haar proefskrif gee sy baie aandag aan verskillende teorieë met betrekking tot die kind. Gedurende die laaste aantal jare is heelwat studie oor die kind se religieuse ontwikkeling onderneem. Oor die algemeen is aanvaar dat die kind se psigologiese, kognitiewe en religieuse ontwikkeling hand aan hand gaan. Roux neem in hierdie verband sterk standpunt in teen Jean Piaget en Ronald Goldman se teorieë oor kind-ontwikkeling. Jean Piaget het geoordeel dat die kenmerkende aspekte van 'n kind se denke op 'n bepaalde stadium die bepalende norm vir die kind se hantering moet wees. Hy kategoriseer kinders volgens hulle intellektuele vermoë en neem dit as vertrekpunt vir hulle onderrig (Piaget, in Roux 1988:16-17).

Goldman stel dat alle religieuse denke deur formele denke vooraf gegaan word. Kinders moet daarom in godsdiensonderrig net geleer word wat hulle kognitief kan hanteer. Kinders jonger as twaalf kan volgens hom nie 'normaal' en formeel oor God dink nie (Goldman, in Roux 1988:18).

Roux sluit sterk by Montessori, Cavaletti en Berryman aan. Hierdie drie persone lê klem op die kind se religieuse potensiaal. Die kind se religieuse potensiaal hang nie primêr van sy kognitiewe en psigologiese ontwikkeling af nie. Die kind beskik oor 'n inherente religieuse potensiaal en openbaar van kleins af 'n besondere verhouding met God (Roux 1988:33-37). Deur intensiewe navorsing kom Roux tot die gevolgtrekking dat die gemiddelde kind onder twaalf 'n inherente religieuse potensiaal het. Deur haar kwadrant-hermeneutiese model waarin die kind se religieuse vermoë ten volle verreken word, kan die Bybelse boodskap ook vir die kind onder twaalf toeganklik gemaak word (Roux 1988:86).

In haar besinning begin Roux op 'n ander plek as dié waar teoloë normaalweg begin. Die teoloog se beginpunt by die bestudering van die mens, is die Bybelse antropologie en nie die sielkunde en die opvoedkunde nie. In die bestudering van die kind behoort Roux egter ook die gegewens van die kinderfaseologie te benut het. Vanuit die teologie word aanvaar dat die kind in homself geen vermoë het om

die Bybelse boodskap te glo en uit te leef nie. Dit is alleen moontlik in Jesus Christus deur die werking van die Heilige Gees. Dit wat die kerk ten opsigte van die kleinkind se geloof glo, is in 'n sekere sin deur Roux wetenskaplik bewys.

Breytenbach neem net soos Roux die kind as uitgangspunt. 'Die religieuse potensiaal van die kind moet ontsluit word met inagneming van die spesifieke ontwikkelingsfase, in 'n klimaat van liefde en aanvaarding' (Breytenbach 1993:1). Uit die werk van verskillende kindergodsdienstiges lei hy af dat die kind 'n inherente religieuse potensiaal besit. Op grond van hierdie potensiaal kan die kategeet 'n ondergeskikte rol speel. Die kind kan met geringe begeleiding deur sy eie kreatiwiteit, ervaring en beleving God self ontdek. 'Deur suiwer Skrifwaarhede aan die kind te gee, kry die kind self die geleentheid vir 'n dieper religieuse ervaring (Breytenbach 1993:2). Die ontplooiing van die religieuse potensiaal kan aangehelp word deur kennis te hê van die verskillende ontwikkelingsfases soos deur sielkundiges uitgewerk. Fowler se stadiums van religieuse ontwikkeling (Fowler 1981) speel by hom ook 'n belangrike rol. In die kategeese het die kategeet die taak om met inagneming van die kind se religieuse potensiaal en psigologiese ontwikkelingsfase hom te begelei van een religieuse ontwikkelingsfase na die volgende (Breytenbach 1993:5).

Hoewel dit Breytenbach se bedoeling is om 'n hermeneutiese proses tussen Bybelteks en kategeese aan die gang te sit, lyk dit of die pedagogies-psigologiese data so oorheersend is dat Woordverkondiging en die Bybelse antropologie nie funksioneer nie. Die pedagogies-psigologiese data wat hy op die tafel plaas, is so oorheersend dat 'n gewone kategeet dit nie maklik sal kan hanteer nie. Die baie belangrike didaktiese beginsel van doelformulering kom ook nêrens by hom aan die orde nie. Die indruk word verder geskep hy oordeel dat daar net een metode is om 'n kategeeseles aan te bied.

In aansluiting by Foeke Kuiper (1980) het Dingemans in 1986 op die gebied van die kategetiek met sy *'in de leerschool van het geloof, mathetiek en vakdidaktiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk'* 'n waardevolle produk op die tafel geplaas. Dingemans wil wegom van die 'eenrichtingsverkeer' van die verlede waar die kategeet vanuit die Bybel tot die katkisant spreek en die katkisant in die totale kategeese-aanbieding onbetrokke bly. 'Daarom zetten we nadrukkelijk in bij de andere kant, naamlijk bij de leerling. Ons uitgangspunt is, dat er een wisselwerking is tussen God en mens, tussen bijbel en situatie, tussen verkondiging en hoorder, tussen traditie en leerling. En daarbij nemen we ons uitgangspunt in de mensen die leren geloven' (Dingemans 1986:24).

Soos reeds aangetoon, gaan Dingemans nie uit van die 'geloofsgoed' wat oordra moet word nie, maar van die lerende mens wat met geloof en kerk in aanraking kom. 'We beginnen daarom niet met een "geloofsdidactiek", die de vraag stelt, hoe men het geloof kan onderrichten, maar met een "mathetiek" die de vraag stelt, hoe mensen tot geloof komen; hoe mensen "leerling van de Heer" worden' (Dingemans 1986:81). Om op hierdie vraag antwoord te kry is deeglike kennis van die leerverskynsel nodig. Onder hierdie hoof handel Dingemans oor leerteorieë, die ontwikkelingspsigologie, leermotivering en leerweerstande. Elke kind in die klas moet as 'n unieke individu, maar tegelyk as deel van 'n sosiale milieu gesien word. Hy pas Maslow se behoefteorie op die katgesese toe en toon aan dat 'n katkisant se funksionering grootliks bepaal word deur die bevrediging van sy fisiese, veiligheids-, liefdes-, sisteem- en selfaktualiseringbehoefes (Dingemans 1986:109).

Na sy deeglike besinning oor die kind, stel Dingemans die vraag na die 'leren geloof' aan die orde. Dit geskied in die kader van die gesin en die kerk. Dit is alleen moontlik aan die hand van Bybelse inhoud deur die werking van die Heilige Gees. Hy waarsku egter weer onmiddellik dat die kerk nie die subjek van die katgesese is nie, maar die leerling wat op soek is na die sin van sy eie lewe (Dingemans 1986:25).

Op die oog af lyk dit of Dingemans sy uitgangspunt in die antropologie neem, of die mens die maat word van alle dinge en mag glo wat hy wil en soos hy wil – 'n grenslose individualisme. Hierdie kritiek is net in 'n beperkte mate geregtig. Uit die inhoud van sy boek is dit duidelik dat hy nie vir 'n individuele aanpak kies nie, maar vir 'n dialogiese waar die katkisante binne die geloofsgemeenskap op hulle eie wyse reageer op die inhoud van die Bybel en die tradisie.

Dingemans se benadering is baie goed. Hy verreken alle relevante sake. Die teologie en sy hulpwetenskappe kom tot hulle reg. 'n Werkwyse waar die mens die vertrekpunt is, hou altyd baie gevare vir die Reformatoriese teologiebeoefening in: die mens kom maklik in die middelpunt te staan en nie God nie, in plaas van verkondiging waardeur geloof tot stand kom, gaan dit net om die bevrediging van mense se behoeftes. Die mens se aksie kan so oorheersend word dat daar nie meer plek vir die Heilige Gees is nie, en die kategeet word in 'n groot mate op die agtergrond geskuif.

Die katgeseseondersoekkommissie van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika het daarin geslaag om die plek van die kind in die katgesese reg aan te dui. Die kind moet altyd in lesvoorbereiding en lesaanbieding in die oog gehou word, maar is nie sonder meer altyd die vertrekpunt nie. Hierdie kommissie kies nie 'n bepaalde vertrekpunt vir die katgesese nie. In die lig van elke konkrete situasie moet die beslissing waar die vertrekpunt moet wees, telkens opnuut geneem word. Die

belangrikste is nie waar jy met 'n kategeesle begin nie, maar dat al die komponente van situasieontleding (die kind, die kategeet, die tyd, die lokaal), die doel, die inhoud, die metode en die evaluasie ten volle tot hulle reg kom.

Volgens hierdie kommissie se beskouings is die katekisant nie blote objek nie. Hy is ook nie alleen subjek nie – hy is medesubjek, hy is medebepalend ten opsigte van die gebeure in die klas (Olivier, in Beukes & Geysers 1982:36). Die katekisant se behoeftebevrediging is nie die bepalende nie, maar die geloof in Jesus Christus, die eer van God (Beukes 1983:8). Die bron vir die kennis oor die katekisant is primêr die Bybelse antropologie, maar ook die ander wetenskappe wat 'n bydrae kan lewer (Olivier, in Beukes & Geysers 1982:37). Kategeese word beskou as verkondiging met direkte betrokkenheid deur die kind. Hierdie betrokkenheid word verkry deur die aanbied van relevante katekisantgerigte temas en die benutting van groepwerk en ander kategetiese metodes waardeur die kategeese 'n dialogiese gebeure is en nie 'n eenmangesprek nie (Beukes 1982:67).

8. GEHEELSTRATEGIEBEPLANNING

In die tradisionele kategetiek is hoogstens melding gemaak van bepaalde hulpwetenskappe wat benut kan word (Achelis 1906; Kuyper 1909; Van Veldhuizen 1925; De Wet 1969). Sedert die verskyning van Foeke H Kuiper se *Op zoek naar beter Bijbels onderwijs* in 1980 is die stryd teen die hulpwetenskappe laat vaar. Sonder om in die hulpwetenskappe op te gaan het beoefenaars van die kategetiek tot die besef gekom dat kategeese en die algemene onderwyskunde baie raakvlakke het en dat die kategetiek met goeie vrug verskeie aspekte van die pedagogiek, didaktiek en psigologie kan benut. Twee goeie voorbeelde hiervan is waarskynlik Dingemans se *In de leerschool van het geloof, mathetiek en vakdidaktiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk* (1986) en Beukes se *Kategeese 'n handleiding vir kategete* (1983).

Die leerder, in hierdie geval die katekisant, is dikwels vir baie jare met die kategeese besig sonder dat hy sinvol gevorm word. Die oplossing vir die probleem is na verskillende kante gesoek: die klem word te swaar op die onderwyser gelê (Kuiper 1980:51), die silabusinhoud is oorlaai (Green 1966:9), die kind word nie in die kategeese ten volle verreken nie (Dingemans 1986:13) en daar bestaan nie 'n gebalanseerde kurrikulum waardeur werklike leer tot stand kom nie (Kruger 1980:6). Die uitweg uit die krisis 'is om beginsels en kriteria daar te stel vir 'n omvattende en 'n gebalanseerde kurrikulum aan die hand waarvan lewensvatbare onderrig en leer tot stand gebring kan word' (Kruger 1980:6). Die wesenlike vraag is daarom hoe om 'n kurrikulum te beplan wat vir aktiewe deelname deur die lerende subjek voorsiening maak. Die kurrikulum moet van so 'n aard wees dat die

leerder nie net oor abstrakte kennis sal beskik nie, maar in staat behoort te wees om bepaalde lewensituasies te hanteer in 'n totale wêreldontwerp (Beukes in Smuts 1985:155).

Verskillende modelle vir kurrukulering is bekend. Een van die grondleggers is Ralph Tyler met sy *Basic principles of curriculum and instruction* (1952). Vier en twintig jaar na sy grondliggende werk, bevestig hy nog steeds dat die volgende basiese vraagstelling met die ontwerp van 'n kurrikulum behoort te geld:

- * What should be the *educational objectives* of the curriculum?
- * What *learning experiences* should be developed to enable students to achieve the objectives?
- * How should the learning experiences be *organized* to increase their cumulative effect?
- * How should the effectiveness of the curriculum be *evaluated* (Tyler 1976:11, Educational Digest)?

Vir van Gelder (1972:93) is die didaktiese proses 'een samehangend geheel van relaties'. Kuiper (1980:57) som van Gelder se didaktiese proses met die volgende vrae op:

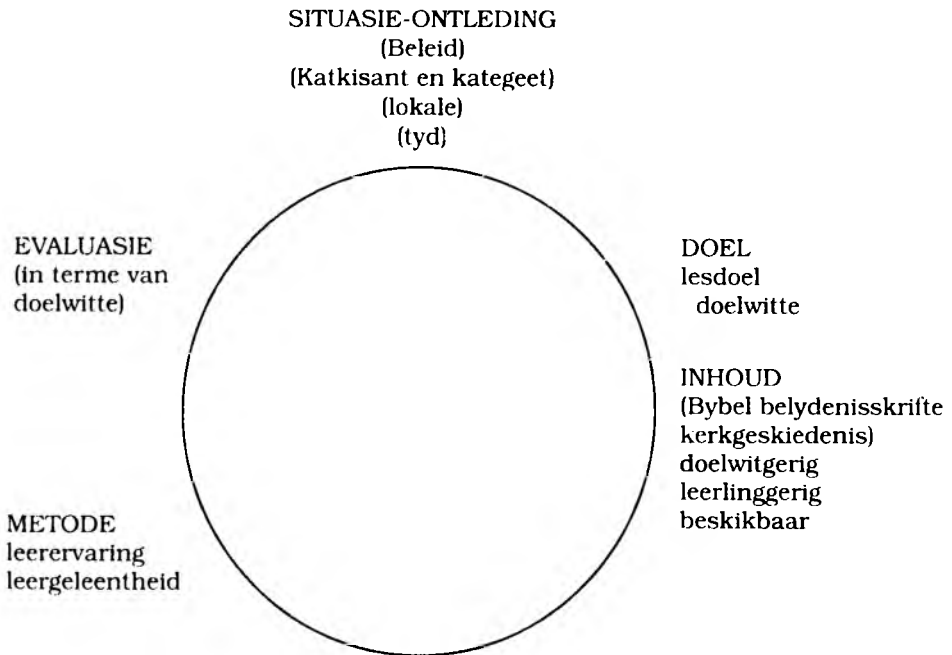
- * Wat wil ik bereiken? Dus de vraag naar de doelstelling.
- * Waar moet ik beginnen? Dus het punt van de beginsituatie.
- * Hoe kan ik het onderwijs geven? Of wel meer gedetailleerd:
  - ** Hoe dien ik de leerstof te kiezen en te ordenen?
  - ** Welke didaktische werkvormen zijn daarbij dienstig?
  - ** Welke leeraktiviteiten zijn mogelijk en zinvol?
  - ** Met welke resultaat heb ik mijn onderwijs gegeven?

Op die gebied van die kategetiek was dit veral Kuiper (1980) en Dingemans (1986) wat onderwyskundige modelle soos dié van Tyler en Van Gelder vir die kategeese bruikbaar gemaak het en aangetoon het dat sonder hierdie basiese grondmodelle sinvolle kategeesele nie moontlik is nie. Op Suid-Afrikaanse bodem, in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, het verskillende didaktici en veral R A Kruger se kurrikulumteorie soos verwoord in sy *Beginnels en kriteria vir kurrikulum ontwerp* 'n groot rol gespeel in die totstandkoming van kategeesehandboeke. Dit is ook die struktuur wat vir lesontwerp en lesaanbieding sedert 1986 in genoemde kerk aanbeveel word (Beukes, in Beukes & Geysers 1986:59).

Volgens Kruger (1980:19), is 'n kurrikulum 'ge selekteerde en geordende onderriginhoude wat 'n program vir die onderrig daarstel waarin daar 'n funksionele samehang tussen situasie-analise, doelstellings, beplande leerervaring, aktualiteitsgeleenthede en evaluering aan te wys is'. Hierdie strategie vir lesbeplanning en lesaanbieding het die volgende voordele:

- * Alle komponente wat nodig is vir sinvolle lesbeplanning en aanbieding word verreken.
- * Een komponent word nie ten koste van die ander beklemtoon nie.
- * Die moontlikheid om op verskillende punte die vertrekpunt te neem maak dit bruikbaar vir kurrikulering van nuwe en reeds bestaande kategeesesle.

Die enigste leemte in Kruger se kurrikulumteorie is die feit dat die beleid of die prinsipiële uitgangspunte van die bepaalde kerk ten opsigte van die tema wat in die les hanteer word, nie voldoende verreken is nie. Die kategeeseondersoekkommissie van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika het naas die behoefte of die aktuele probleme wat daar ten opsigte van 'n bepaalde tema bestaan, die komponent van 'beleid' (prinsipiële uitgangspunte) as onmisbaar vir 'n kategeesele geformuleer (Geysler, in Beukes & Geysler 1982:17). Op hierdie wyse word beide die prinsipiële standpunte en die konkrete werklikheid van die katkisant en sy leefwêreld verreken. Kruger se model is verder verfyn en vir die kategeese verwerk. Dit word soos onderstaande sketsmatig voorgestel (Beukes 1983:1).

9. KOMMUNIKATIEWE HANDELINGE TEN DIENSTE VAN DIE EVANGELIE

Alleen in samehang met die verstaan van die vraag wat praktiese teologie is, kan antwoord op die vraag wat katetiese is, gegee word. Kuyper (1909:306), Dijk (1955) en ander teoloë se klem op die praktiese teologie as diakonologie, het tot gevolg dat katetiese hoofsaaklik gesien is as diens aan die kerkjeug met besondere klemlegging op die diens wat deur die ampte gelewer word. Achelis (1906), Haendler (1957), De Wet (1964) en ander teoloë se klem op die praktiese teologie as die teologiese wetenskap wat hom besighou met die verkondiging van die kerk, het tot gevolg gehad dat baie duidelike teorieë en prinsipiële uitgangspunte geformuleer is, maar dit is nie deurgetrek na die praktyk nie, het nie werklik rekening gehou met die kerklike behoeftes nie en het nie die hulpwetenskappe benut nie.

Die afgelope dekade het die meeste praktiese-teologie beoefenaars die kommunikatiewe handelingsteoretiese paradigma vir die Praktiese Teologie aanvaar (Pieterse 1992:16). In die lig van hierdie paradigma word die kernsketsing van die vak deur praktiese teoloë geformuleer as kommunikatiewe handeling in diens van die Evangelie (Firt 1987:193; Heyns & Pieterse 1990:14; Dreyer 1991:598). Vanuit hierdie algemeen aanvaarde definisie van die praktiese teologie word die katetiese as kommunikatiewe handeling in diens van die evangelie gerig tot die kinders van die kerk en hulle wat tot die kerk wil toetree, beskryf (Prins 1992:139; Breytenbach 1993:4).

Die vashou aan hierdie definisie het volgens Prins (1992:139) bepaalde positiewe tendense tot gevolg:

- Die evangeliese perspektief, die bevryding van Israel, die verlossing deur Jesus Christus, is die vertrekpunt, die basis waarop die kerklike onderrig steun.
- Die sentrale plek van die evangelie word gehandhaaf. Die inhoud is altyd in die eerste plek die evangelie van Jesus Christus. In baie van die vernuwingspogings word die evangelie aan die behoeftes en die ervaring van die kerklike onderrig ondergeskik gemaak. 'In reaksie teen die starre objektiwisme van 'n skoolse benadering kan maklik oorgeslaan word na subjektiwisme' (Prins 1992:141).
- Die toepassing van hierdie definisie op die katetiese het tot gevolg dat katetiese selfstandig beoefen word, maar nog deel van die praktiese teologie as geheel bly. Vir die gemeentelike bediening beteken dit dat die katetiese nie los van die ander bediening in die gemeente hanteer kan word nie.
- Katetiese word soos die res van die praktiese teologie as kommunikatiewe handeling gesien. Dit word nie meer as 'n eensydige verkondiging gesien nie, maar as 'n hermeneutiese gebeurte.

- 'n Poging om die boodskap van die Bybel vir die hedendaagse jeug verstaanbaar te maak. Dit is 'n gesamentlike 'faith-seeking understanding' poging deur die kerk en die katkisant (Seymour & Miller 1982:123). Daar is 'n tweerigting-verkeer, 'n resiprositeit tussen sender en ontvanger. 'Der Empfänger ist kein Endpunkt der Kommunikation, sondern der Wendepunkt' (Van der Ven 1990:60).
- Met hierdie definisie word teologiese aansprake en menswetenskappe met mekaar verbind.
- Die benutting van hulpwetenskappe het tot gevolg dat nuttige onderwyskundige modelle benut is en die waarde van empiriese navorsing ingesien is. Die stryd tussen kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsing is besleg en is daar ruimte vir beide metodes (Pieterse 1992:21).
- Wanneer kategeese beskryf word as kommunikatiewe handeling ten dienste van die evangelie is die uitgangspunt dat hierdie kommunikasie alleen moontlik is en alleen vrugte kan oplewer as die derde gespreksgenoot, die Heilige Gees, teenwoordig is (Venter 1993:249).

10. SAMEVATTING

Vanweë die noue samehang van basis- en metateorieë kan dit gebeur dat aanvanklike metateorieë, vanweë hulle besondere waarde, opgeneem word onder die basisteorieë (Van den Berg 1993:17). Uit al die verskillende beskouings kan samevattend die volgende basisteorieë geformuleer word: *Kategeese is kommunikatiewe handeling op grond van die doop ten dienste van die evangelie van Jesus Christus. Dit vind plaas in die vorm van onderrig met gebruikmaking van die beste kurrikulummodelle. Dit vind plaas tydens die formele kategeese maar is indirek ingebed by al die kerk se bedieninge. Dit geskied aan verbondskinders wat daarby medebetrokke is. Dit word bedien deur ouers, kategete en die verbondsgemeenskap met die Bybel as Woord van God.*

Literatuurverwysings

- Achelis, E Chr 1906. *Praktische Theologie: Voor Nederland bewerkt door L W Bakhuizen van den Brink*. Utrecht: Kemink & Zoon.
- Beukes, M J du P 1968. Verskillende beskouings oor die kategeese. Diktaatesings Departement Praktiese Teologie, Fakulteit Teologie (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- 1983. *Kategeese: 'n Handleiding vir kategete*. Kital: Pretoria.

- Beukes, M J du P & Geysler, P A 1982. Referate vir predikantevergadering van die NHKA in 1982. Argief NHKA: Ongepubliseerd.
- Bijlsma, R 1962. *Kleine catechetiek*. Nijkerk: G F Callenbach.
- Breytenbach, H S 1991. Enkele kritiese opmerkinge oor die kategetiese beoefening binne die Ned Geref Kerk. *Skrif en Kerk* 12/2, 173-193.
- 1993. Die kategeet as begeleier in die verstaansproses van die kind. Ongepubliseerde gemeenteboukursus, Fakulteit Teologie (Afd B), Universiteit van Pretoria.
- Buttrick, G A (red) 1962. *The Interpreters Dictionary of the Bible: An Illustrated Encyclopedia*, Vol 1. Nashville: Abingdon Press.
- De Groot, C G 1950. *Hoe om ons Sondagskooluurtjie interessant te maak*. Uitgewer onbekend.
- 1969. Kategese as ouerplig en amptelike kerkwerk. *HTS* 25/3 & 4, 166-175.
- De Villiers, D W 1957. Die kategese in die Ned Geref Kerk in Suid-Afrika: 'n Prinsipiële, historiese en praktiese ondersoek van die kategese in die Ned Geref Kerk in Suid-Afrika. DD-Proefskrif, Universiteit van Stellenbosch.
- De Wet, J I 1964. Kategese. Diktaatesings, Departement Praktiese Teologie, Fakulteit Teologie (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- Dingemans, G D J 1986. *In de leerschool van het geloof, mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk: Handboek praktische theologie*. Kampen: Kok.
- Dreyer, T F J 1991. EErste treë in die Praktiese Teologie – waarheen? *HTS* 47/3, 597-608.
- Fendt, L 1951. *Katechetik, Einführung in die Theologie und Technik des Kirchlichen Unterrichts*. Berlin: Alfred Töpelmann Verlag.
- Firet, J 1977. *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*. Kampen: Kok.
- Fowler, J W 1981. *Stages of faith, the psychology of human development and the quest for meaning*. San Fransisco: Harper & Row.
- Green, T F 1971. *The activities of teaching*. Tokyo: McGraw-Hill.
- Haendler, O 1957. *Grundriss der Praktischen Theologie*. Berlin: Alfred Töpelmann.
- Hoekstra, T 1916. Psychologie en catechese. Rede gehouden bij de overdracht van het rectoraat der Theologische School van de Gereformeerde Kerk in Nederland den 7den December 1916. Nijverdal: E J Bosch.
- Kuiper, F H 1980. *Op zoek naar beter bijbels onderwijs*. Amsterdam: Editions Rodopi N V.
- Kuyper, A 1909. *Encyclopedie der heilige godgeleerdheid*, Derde deel. Kampen: Kok.
- Kruger, R A 1980. *Beginnels en kriteria vir kurrikulumontwerp*. HAUM: Pretoria.

- Le Roux, P J 1991. Verbond en gemeente, die betekenis van verbond vir kerk en kosmos. DD-proefskrif, Universiteit van Suid-Afrika.
- Nel, M 1982. *Jeug en evangelie*. Kaapstad: Trio Rand.
- Pieterse, H J C 1992. Die diskussie oor sommige ondersoekmetodes binne die praktiese teologie. *ThEv* 25/3, 16-25.
- Plantinga, G H 1967. *Jeugd en godsdienstige vorming, inkleding tot een godsdienpedagogische benadering van enige catechetische problemen*. Franeker: T Wever.
- Prins, J M G 1992. Kommunikatiewe handeling in diens van die evangelie: Implikasies vir die kategese. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika* 7/2, 137-147.
- Richards, L O 1975. *Christian education – seeking to become like Jesus Christ*. Grand Rapids: Zondervan.
- Roux, C D 1988. Woordbediening aan die kind, 'n hermeneutiese verantwoording. ThD-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch.
- Seymour, J L (red) 1982. *Contemporary approaches to Christian education*. Nashville: Abingdon.
- Smuts, A J (red) 1985. *Die Woord aan die werk, oor die kerklied, prediking en kategese*. Pretoria: NGKB.
- Steenmeyer van Ry, M W 1969. *Godsdienstige opvoeding in deze tijd: Benadering van 8-, 9 en 10-jarigen in de kinderdienst*. Den Haag: Boekencentrum.
- Ten Have, P 1932. Het stiefkind der kerk, eenige opmerkingen over den achterstand der catechetische didactiek. *Nieuwe Theologische Studiën* 15/42, 236-246.
- Tyler, R W 1977. Curriculum development. *Educational Digest*. XLII/6, 134-139.
- Van der Sprenkel & Berkelbach S F H J (reds) 1951. *Handboek voor de praktische theologie*. Nijkerk: G F Callenbach.
- Van Uchelen, A C 1945. *Het heilig onderricht der kerk*. Amsterdam: Uitgewer onbekend.
- Van Veldhuizen, A 1925. *Katechetiek*. Den Haag: J B Wolters.
- Van Wyk, W 1993. Opvoeding en onderwys uit die Bybelse tyd. *Konteks* 4/9, 52.
- Venter, C J H 1993. Basisteoretiese perspektiewe op kommunikasie in die bediening. *In die Skriflig* 27/2, 247-260.
- Venter, P M 1984. Hoofsaak van die Bybel vir kategese. *Theologia Viatorum* 12/2, 74-85.